

ALEKSANDRA ACHELİK
UNIWERSYTET ŚLĄSKI, KATOWICE

WIEDZA O KULTURZE POLSKIEJ W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO ORAZ PRZYGOTOWANIU DO EGZAMINU CERTYFIKATOWEGO

PODSTAWOWYM ZADANIEM, JAKIE STAWIA PRZED SOBĄ NAUCZYCIEL JĘZYKA polskiego jako obcego jest zdobycie przez studentów kompetencji językowej. Na drugim planie pozostaje zaś kompetencja kulturowa, która jest traktowana jako mniej ważna, a przecież język jest elementem kultury. Język stanowi podstawowe medium, za pomocą którego przekazywane są treści kulturowe. Poza tym, aby odnieść sukces w porozumiewaniu się, trzeba znać obowiązujące w danej kulturze strategie komunikacyjne. Stąd ważne jest, by student posiadał kompetencję socjokulturową. Warto także zaznaczyć, że niejednokrotnie studenci chcą po cyklu kursów z zakresu języka polskiego przystąpić do państwowego egzaminu poświadczającego znajomość języka na konkretnym poziomie, a zadania zamieszczone w testach wymagają od zdającego wykazania się kompetencją socjokulturową, umiejętnością dostosowania języka do konkretnej sytuacji komunikacyjnej, wykorzystania znajomości realiów kulturowych w budowaniu samodzielnej wypowiedzi pisemnej lub ustnej na wyższych poziomach znajomości języka. Dlatego tak istotne w procesie glottodydaktycznym stają się zajęcia, w czasie których student zyskałby podstawowe informacje dotyczące wybranych zagadnień z wiedzy o kulturze polskiej. Pozwoli mu to zrozumieć intencje komunikacyjne nadawcy, dostosować formę wypowiedzi do kontekstu i tym samym uzyskać pożądaną wynik w życiu codziennym, ale także podczas egzaminu.

Kwestie dotyczące repertuaru poruszanej na zajęciach z cudzoziemcami problematyki z zakresu wiedzy o kulturze związane były od lat z toczonymi przez glottodydaktyków sporami. Dyskutowano głównie nad blokami tematycznymi, rzadziej zaś nad metodami dydaktycznymi stosowanymi podczas zajęć. Świadczą o tym także publikacje o charakterze podręcznikowym przeznaczone do nauki kultury polskiej, które przyjmują metodę podającą jako dominantę metodologiczną¹. Ponadto dotychczas nie powstały żadne zeszyty ćwiczeń. Stan ten rodzi

---

¹ Przegląd prac adresowanych do cudzoziemców, które poświęcone są kulturze polskiej zamieścił w swojej pracy W. Miodunka 2004.

obawy, że słuchacze niejednokrotnie otrzymują na zajęciach wiedzę encyklopedyczną, której treści dobierane są wedle indywidualnych preferencji uczącego.

Aby zainteresować studenta problematyką kulturową, należy przede wszystkim zrezygnować z metody podającej, która dominuje w przekazywaniu wiedzy o kulturze. Zajęcia można urozmaicić, korzystając z metody przekładu intersemiotycznego, dopowiedzenia czy metody impresywno-eksponującej (por. Uryga 1996). Przede wszystkim należy jednak założyć, że zajęcia winny być prowadzone zgodnie z szeroką definicją kultury. Dzięki temu cudzoziemiec będzie miał szansę poznać obowiązujące w kulturze polskiej standardy zachowań, które przekazywane z pokolenia na pokolenie są elementami wyznaczającymi normę. Oczywiście wspomniane wzory zachowań kształtowane są w czasie i część z nich ulega zmianie. Musimy jednak pamiętać, że owe wzory składają się nie na kulturę rzeczywistą, ale na konstrukt kulturowy. Jednak „...na bazie takich konstruktów możliwe jest nie tylko badanie struktury rzeczywistych kultur oraz współzależności składających się na nie wzorów, ale także i przewidywanie ze znacznym stopniem prawdopodobieństwa zachowań członków społeczeństwa w różnych sytuacjach” (Linton 2000: 59).

Ponadto w glottodydaktyce w procesie nauczania kultury pomocna zdaje się być semiotyka, która zakłada, że kultura to wielopoziomowy system znaków powiązanych relacjami, który należy do semiosfery (Łotman 1999: 15). Znaki te dotyczą płaszczyzny obyczaju, rytuałów, sztuki, religii, nauki i zachowań społecznych, a ich poznanie ułatwia rozumienie odbieranych informacji.

Przed nauczycielem staje zatem zadanie nauczenia studenta rozpoznawania owych istniejących wzorów, norm lub reguł, które nie mają charakteru incydentalnego, a wręcz przeciwnie – są przekazywane i powtarzane, dlatego stają się podstawą do rekonstrukcji modelu danej kultury. Pomocny stanie się tu tekst literacki, który pełnić będzie na zajęciach funkcję źródła wiedzy o kulturze.

Dlatego proponujemy pracę z tekstem, który może być różnorako wykorzystany na zajęciach z języka polskiego jako obcego. Najczęściej jest on elementem inicjującym dyskusję na zaplanowany przez lektora temat, ponieważ w sposób naturalny wprowadza nową leksykę. Często także jest pretekstem do odwołania się do emocji czytelników i tym samym spowodowania konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Generalnie na zajęciach o charakterze lektoratowym pracuje się z tekstami krótkimi, częstokroć spreparowanymi dla potrzeb i poziomu grupy. Można wysunąć tezę, że utwory literackie wykorzystywane są głównie po to, by kształtować sprawność językową studenta. Ponadto praca z tekstem literackim daje możliwość doskonalenia umiejętności rozumienia tekstu pisanego. Nauczyciel może sprawdzić najpierw globalne rozumienie tekstu, zainicjować dyskusję na konkretny temat, a następnie sprawdzić szczegółowe rozumienie podanego materiału. Mogą zostać wprowadzone także ćwiczenia mające charak-

ter rozsypanki zdaniowej, a zadaniem studentów będzie ułożenie poszczególnych jej członów.

Nowe możliwości pracy na zajęciach z zakresu wiedzy o kulturze otwiera przed prowadzącym metoda przekładu intersemiotycznego. Pragniemy tutaj zaproponować pracę z tekstem literackim traktowanym jako źródło wiedzy o kulturze, co zgodne jest z tendencjami obowiązującymi we współczesnej antropologii. Odwołać się możemy do osiągnięć tzw. antropologii literackiej. Literatura wszak jest systemem znaków należącym do kultury symbolicznej jakiejś społeczności. A zatem należy ona do kultury rozumianej jako zintegrowana całość, która zawiera wzory zachowań i wytwory, będące ich rezultatem, które przekazywane są z pokolenia na pokolenie (Linton 2000: 48). Stąd antropologia rozpatruje tekst literacki w nowych kategoriach. Świat przedstawiony dzieła literackiego nie tylko należy do obszaru fikcji literackiej, ale odsłania mechanizmy obowiązujące w konkretnej kulturze. Tym samym dzieło literackie może się stać punktem wyjścia do rekonstrukcji modelu kulturowego, obowiązującego w ściśle określonej przestrzeni i czasie. Czytelnik tekstu musi podjąć próbę rekonstrukcji kultury poprzez odtworzenie wybranych profili jej analizy². Mamy tu do czynienia z sytuacją, kiedy część mówi o „całości”.

Wyboru tekstów należy dokonać pod kątem klasyfikacji opartej na postulacie, jak świat tekstowy odtwarza wzorce obowiązujące w świecie pozatekstowym. Przy wyborze obowiązywać powinna zatem zasada prawdopodobieństwa. Skłaniamy się raczej do wyboru fragmentów tekstów z powieści realistycznych (por. Kosowska 1990: 7–40). Na ich podstawie można dokonać rekonstrukcji wszystkich przełomowych wydarzeń w życiu reprezentanta społeczeństwa polskiego takich, jak: chrzciny, zaślubiny, obrządek funeralny itp. Można także dokonywać rekonstrukcji polskiego roku obrzędowego (opis świąt związanych z cyklem roku agrarnego i świąt indywidualnych). Równocześnie, poprzez zestawienie odpowiednio dobranych tekstów, można ukazać zmianę zachodzącą w niektórych wzorach kulturowych w perspektywie czasowej. Opowiadamy się za wykorzystaniem fragmentów tekstów, ponieważ całość mogłaby być zbyt trudna nie tylko ze względu na kompetencję językową, ale poprzez liczne zbędne elementy związane z problematyką historyczną, a poddane na przykład zabiegowi mityzacji. Ponadto wybrane przez nauczyciela fragmenty winny odznaczać się krótką formą, pozwalającą na odczytanie i analizę w ramach jednych zajęć.

Chcemy zaznaczyć także, że tekst poetycki nie jest generalnie użyteczny w proponowanej przez nas próbie rekonstrukcji modelu kultury, ponieważ posługuje się rozbudowanymi metaforami, które utrudniają ustalenie poszczególnych profili

---

² Por. Czerwiński 1980. Dla kultury polskiej takimi profilami mogą być na przykład: sarmata, konusz szlachecki itp.

omawianej kultury. Zatem, jeżeli decydujemy się na odwołanie do poezji, powinniśmy wybrać utwór ukazujący w sposób wyrazisty realia kulturowe omawianej epoki (por. Cudak 1998).

Na podstawie fragmentów tekstów literackich i paraliterackich (pamiętników, relacji z podróży, epistolografii, fragmentów dokumentów) możemy na zajęciach podjąć próbę odtworzenia typowych zachowań związanych z zasadami *savoir-vivre*'u, obrzędami towarzyszącymi poszczególnym świątom roku obrzędowego, hierarchicznością kultury stanowej, postawą wobec śmierci w poszczególnych epokach, modelem rodziny, sposobami świętowania (urodziny, imieniny, rocznice) itp. Ponadto, pracując z konkretnym tekstem, student namacalnie poznaje twórczość pisarzy zalecanych przez kanon wiedzy o kulturze (J. Słowacki, A. Mickiewicz, S. Reymont, H. Sienkiewicz, S. Wyspiański, J. Andrzejewski)³.

Praca z tekstem literackim rozwija wyobraźnię czytelnika i stwarza możliwości zatrzymania jego uwagi na elementach, które w codziennej komunikacji zostają poza jego percepcją. Chodzi nam tutaj o pozawerbalne kody komunikacyjne, tj. dystanse proksemiczne, gest, mimikę oraz przedmioty użytkowe, które mają nieść z sobą komunikat o pozycji społecznej lub ekonomicznej ich posiadacza i mają charakter znaków. W utworze literackim mamy bowiem do czynienia z przekładem kodów niewerbalnych na język naturalny. Umożliwia to zatrzymanie uwagi odbiorcy na zwykle niezauważalnym przez niego elemencie gestu lub mimiki, który towarzyszy komunikacji słownej. Tym samym odbiorca tekstu uświadamia sobie znaczenia pozawerbalnych komunikatów i dzięki temu uczy się kompetencji socjokulturowej. Jest to niezwykle ważne dla użytkownika języka polskiego, ponieważ musimy pamiętać, że kultura polska jest kulturą, w której obowiązuje wysoki stopień konwencjonalizacji.

Praca z tekstem winna zawsze rozpoczynać się od jego przeczytania z wcześniejszym nakierowaniem uwagi studenta na zachowania, które mają być przedmiotem analizy. Przed rekonstrukcją modelu kultury należy sprawdzić, czy czytelnik rozumie całość komunikatu. Dobrze, gdy nauczyciel wcześniej przygotowuje zestaw słów trudnych i ich tłumaczenie, ponieważ ułatwia to samodzielną pracę studenta. Pamiętać bowiem należy, że te zajęcia mają, oczywiście, poszerzać kompetencję językową, lecz przede wszystkim są poświęcone zagadnieniom kultury. Warto skonstruować zajęcia tak, żeby student mógł zapoznać się z fragmentami tekstów z różnych epok i na ich podstawie dokonać porównania analiz semiotycznych, co umożliwi dostrzeżenie procesualności omawianych zjawisk.

Rola nauczyciela polega tu na zadawaniu pytań, korygowaniu przeprowadzanych interpretacji oraz dopowiadaniu treści związanych z chronologizacją opisa-

---

³ Przedstawiony tu wybór zgodny jest z wymogami zawartymi w *Opisie poziomów zaawansowania dla potrzeb certyfikacji znajomości języka polskiego jako obcego. Projekt*.

nych procesów, uwypukleniem zmian itp. Ponadto, nauczyciel może także posłużyć się ilustracjami, które związane są z podjętą problematyką (mogą to być reprodukcje dzieł malarskich, zdjęcia zamieszczone w prasie), które pomogą studentowi w inicjowaniu wypowiedzi oraz zderzeniu otrzymanych informacji z tekstu pisanego z ilustracją. Zadanie nauczyciela polega na ukazywaniu kontekstualności i uniwersalności poszczególnych wzorców idealnych i rzeczywistych (Linton 2000: 33–41), obowiązujących w kulturze polskiej. Ponadto uczący powinien zwrócić uwagę słuchaczy na proces kształtowania się poszczególnych wzorców (jawnych i ukrytych) kultury, ich źródeł i sposobów modyfikacji. Pamiętać przy tym należy, że zawsze dla cudzoziemca atrakcyjniejsze w poznawanej (obcej mu) kulturze jest to, co odmienne, a przez to łatwo dostrzegalne. Dlatego prowadzący musi czuwać nad zachowaniem proporcji, równolegle ukazując podobieństwa i odrębności w omawianym modelu kultury.

Propozycja analizy antropologicznej jako metody dydaktycznej na zajęciach z zakresu historii kultury polskiej dla cudzoziemców lub jako element pracy z tekstem podczas zajęć lektoratowych jest nie tylko atrakcyjną formą pracy, ale także pozwala realizować zagadnienia składające się na kanon wiedzy o Polsce w szerokiej definicji kultury.

LITERATURA

- Cudak R., 1998: *Test poetycki w kształceniu językowym cudzoziemców na poziomie średnim*, w: Acta Universitatis Lodzianis. *Kształcenie polonistyczne cudzoziemców* 10, Łódź, s. 23–33.
- Czerwiński M., 1980: *Profile kultury*, Warszawa.
- Kosowska E., 1990: *Postać literacka jako tekst kultury. Rekonstrukcja antropologicznego modelu szlachcianki na podstawie Potopu Henryka Sienkiewicza*, Katowice.
- Linton R., 2000: *Kulturowe podstawy osobowości*, przeł. A. Jasińska-Kania, Warszawa.
- Łotman J., 1999: *Kultura i eksplozja*, przeł. B. Żyłko, Warszawa.
- Miodunka W.T., 2004: *Czy kultura była traktowana po macoszemu w nauczaniu języka polskiego jako obcego? Rozważania na marginesie książki Anny Burzyńskiej*, w: Miodunka W.T., red., *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, Kraków, s. 13–36.
- Uryga Z., 1996: *Godziny polskiego. Z zagadnień kształcenia literackiego*, Warszawa–Kraków.